

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ PE DOMENIUL ZALĂU LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Despre fenomenele economico-sociale în Zalău — centrul comitatului Solnocul de Mijloc s-a scris relativ puțin, mai mult ca obiect de studiu comparativ sau explicativ dedicat unor forme de viață asemănătoare din alte comitate ale Transilvaniei. Studii scrise de David Prodan și Ștefan Pascu se preocupă îndeaproape despre această realitate istorică.

Am plecat de la considerația că, aceeași bază economică, „aceeași din punct de vedere al condițiilor principale, poate prezenta în manifestarea ei, datorită nenumăratelor și diverselor împrejurări, condiții naturale, influențe istorice, care acționează dinafară, variații nesfârșite și gradatii care nu pot fi înțelese decât cu ajutorul acestor împrejurări empirice date. De aceea — sublinia K. Marx — procesele istorice, cu toate că se supun acelorăși legi generale, vădesc diferențieri vădite¹. În cazul de față în afară de exemplul pe care ni-l oferă organizarea altor comitate ale Transilvaniei nu dispunem de o documentație suficientă istorică și contemporană pentru a cunoaște în totalitate sistemul relațiilor economico-sociale ale Comitatului Solnocul de Mijloc și în special al domeniului Zalău.

Domeniul feudal Zalău în secolul al XVI-lea făcea parte din Comitatul Solnocul de Mijloc și Crasna ce cuprindea următoarele domenii:

I. Domeniul mănăstirii Sf. Fecioară din Sălagiu a călugărilor eremiți paulini la 1539; II. Domeniul cetății Chioar la 1566; III. Domeniul Cehu Silvaniei la 1566—1569; IV. Domeniul Arduș la 1566—1600; V. Domeniul Tășnad la 1569; VI. Domeniul Zalău la 1569; VII. Domeniul cetății Șimleului la 1594².

Tîrgul Zalău apare înscris și în urbanul întins al domeniului Satu Mare din 1569 conform căruia, tîrgului îi aparțineau patru sate: Țigani, Aghireșul Unguresc, Aghireșul Românesc și Fetindia³.

Zalăul se integrează numărului tîrgurilor și orașelor amintite între cele două mari răscoale populare din 1438 și 1514, integrîndu-se astfel în dezvoltarea generală a feudalismului românesc⁴.

Deși Zalăul se bucura de o serie de privilegii ce îi confereau o anumită autonomie internă, nu e însă scutit de sarcinile obișnuite feudale: dijme, slujbe, crișmărit⁵. În orice caz în ierarhia așezărilor din perioada feudalismului, tîrgul

¹ K. Marx, *Capitalul*, III, București, 1955.

² Apud Ernest Wagner, în *Mihai Viteazul și Sălașul*, Zalău, 1976, p. 388—389.

³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, II, București, 1968, p. 339—

344.

⁴ Șt. Pascu, *Voevodatul Transilvaniei*, II, Cluj, 1972, p. 150.

⁵ A. Kiss, în *Mihai Viteazul și Sălașul*, Zalău, 1976, p. 397—398.

Zalău ocupă un loc pe o treaptă superioară satului, dar inferioară orașului liber (*civitas*)⁶.

Pe baza urbaniului din 1569 se poate urmări structura social-economică a târgului Zalău.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea structura societății Transilvaniei era bine conturată, clasele și păturile sociale încheiate, fiecare avînd rol determinat în dezvoltarea economică.

Tîrgul Zalău la acea dată avea înscrise 220 de nume repartizate astfel: 6 nobili, 159 coloni integrae sessionis (cu sesie întreagă), 55 mediae sessionis (cu jumătate de sesie)⁷.

De remarcat este faptul că în general urbariile consemnează doar familiile contribuabile, deci țărani dependenți, în cazul nostru, colonii cu sesie întreagă sau cu jumătate de sesie⁸. Nobilii care trăiau în Zalău în număr de 6 erau nobili mici, avînd o noblete legată de domeniu care îi obliga cu siguranță la servicii militare față de stăpînul lor. Nobililor din tîrgul Zalău nu le sînt înregistrate însă obligații anume.

Colonii de pe domeniul Zalău se diferențiază, după cum am văzut, în funcție de mărimea gospodăriei (sesie întreagă, jumătate de sesie) în funcție de care se stabilesc și obligațiile lor⁹. Alături de coloni pe domeniul Zalău apar și jelerii (inquilini). Jelerului nu i se precizează raporturile nici cu stăpînul pe al cărui pămînt se găsea, nici cu iobagul în a cărui casă adesea locuia. Atribuțiile lui însă abia încep să se contureze în noua ierarhie iobăgească¹⁰. De exemplu, satul Țigani (azi Crișeni), aparținînd tîrgului Zalău, are înscrși la 1569, 18 contribuabili din care 15 coloni integrae sessionis, 1 mediae sessionis și 2 inquilini. În Aghireșul Unguresc 29 înscrși, în Aghireșul Românesc 35, în Fetindia 19.¹¹ Este necesar să subliniem că urmărirea structurii social-economice pe o perioadă de un an sau doi, constituie un interval prea mic în viața unui tîrg, spre a putea oferi datele necesare unei imagini a vieții social-economice. De aceea trebuie luate în considerație informațiile din întreg secolul al XVI-lea¹² și chiar cele din contemporaneitatea lui Mihai Viteazul.¹³

Supușii de pe domeniul Zalău se diferențiază nu numai juridic, ci tot mai mult economic, cu inegalități între supus și supus. Datele de care dispunem nu ne permit o stabilire exactă a structurii sociale a tîrgului Zalău. În orice caz exista o diferențiere între locuitorii tîrgului, existînd în localitate și meșteșugari și unii care se ocupau cu comerțul, fără a exista o delimitare strictă între acestea, deoarece și meșteșugarii și cei ce se ocupau cu comerțul se îndeletniceau în continuare și cu agricultura și cu viticultura. Ocupația principală rămînînd agricultura, cu anexa ei, creșterea vitelor. În acest sens avem și cîteva indicii din această perioadă care ne vorbesc de o producție de marfă țărănească. Zalăul producea 200—250 de buți de vin, fără a fi inclusă și partea ce-i revenea preotului. Tot în 1569 Zalăul dă dijmă după 5738 de clăi de grîu. Aici sînt mai mulți locuitori care au peste 50 de clăi, unii chiar între 100—300¹⁴.

St. Pascu a calculat și media locuitorilor din localitățile aparținătoare la 1569 domeniului Zalău, care nu era prea mare, doar vreo 80 de locuitori de sat cuprinși în 220 de familii, deci în total circa 480 de locuitori.¹⁵

⁶ *Ibidem*, p. 396.

⁷ D. Prodan, *op. cit.*, p. 339.

⁸ St. Pascu, *Populație și societate*, Cluj, 1972, p. 52.

⁹ St. Pascu, *Voivodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 427.

¹⁰ D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 203.

¹¹ *Idem*, II, p. 339.

¹² Vezi A. Kiss, *op. cit.*, p. 395—409.

¹³ E. Wagner, *op. cit.*, p. 355—374.

¹⁴ apud D. Prodan, *op. cit.*, I, p. 569.

¹⁵ St. Pascu, *Populație și societate*, p. 53.

Exemplele de mai sus demonstrează faptul că Zălăul avea o producție țărănească de marfă și că locuitorii săi își puteau vinde produsele atât la tirgurile locale cât și în afara localității, procurându-și astfel și cele necesare lor.

Deși Zălăul se bucura în această perioadă de o serie de privilegii care îi confereau o anumită autonomie internă nu e însă scutit de sarcinile obișnuite feudale: cens, dijmă, slujbe, crișmărit, Stau mărturie în acest sens sarcinile feudale iobăgești cu care locuitorii tirgului sînt datori față de stăpînul feudal al tirgului.

Dintre sarcinile feudale, censul, reprezintă obligația feudală de bază și nelipsită în raporturile dintre iobag și stăpînul său. El se plătește în bani, în sume globale pentru a fi mai stabil, odată pe an, după Crăciun. Censul se repartizează după criteriul mărimii sesiei, numărul vitelor, plugul, producția de vin sau chiar valoarea averii supusului. În acest sens tirgul Zălău, plătește odată pe an censul după Crăciun, în sumă globală de 100 florini. Satul Țigani îl plătește tot odată pe an, după Crăciun în sumă globală de 16 florini, Aghireșul Unguresc plătește tot la Crăciun 16 florini, Aghireșul Românesc 10 florini, Fetindia 3 florini. Censul deci, numai în satul Țigani se ridică la 1 florin de sesie, dacă avem în vedere că în acest sat erau înscrși la 1569 15 coloni integre sessionis, 1 mediae sessionis și 2 inquilini. În restul satelor censul este mai mic. Nici în tirgul Zălău censul nu este de 1 florin pe sesie.¹⁶

Așadar censul nu e cel de 1 florin stabilit de legea din 1514 pentru toți supușii deopotrivă. El e variabil, adaptat mai mult sau mai puțin la starea supusului. E mai obișnuit de 1 florin dar numai pentru sesia întreagă, subdivizindu-se sau scăzînd în raport de subdiviziunile ei.

În total censul de Crăciun pentru Zălău și satele aparținătoare era de 139 florini, numai pentru Zălău censul fiind de 100 florini.

Darurile sau daturile apar în urbariul din 1569 reprezentînd un capitol larg al prestațiilor în natură. Ele uneori completează censul, alteori țin loc chiar de dijmă sau nonă. Daruri în Zălău nu sînt înscrise. Fiecare locuitor dă însă, la Bobotează cîte un dinar, la Paști iarăși un dinar, iar la Sînmartin cîte doi. Același obicei este și în Aghireșul Unguresc precum și în celelalte două sate, sub titlul de *pecuniae munerales* care sînt probabil aceleași și țin loc de daruri sau completează darurile. Aghireșul Românesc mai dă însă și 2 măsuri de unt și 2 cașuri, iar Fetindia 1 1/2 măsură de unt și 2 cași.

Nonă din semănături și din vin Zălăul nu dă, ci numai dijmă din care jumătate s-a dat întotdeauna preotului. Fiecare dijmuit dă cîte o găină. Cel fără pămînt nu dă nimic. Dijma întreagă era probabil de 40—50 de buți anual¹⁷, presupunînd o producție de 400—500 de buți medii. Nici satele aparținătoare Zălăului nu dau nonă din semănături și din vin, doar dijmă.

Conform registrului de dijmă al Zălăului din 1569, au dat dijmă în acest an 245 înscrși după un total de 5738 de clăi repartizate foarte inegal: marea majoritate a celor dijmuiți au sub 30 de clăi. Unul din ei are 100, altul 105, iar cel mai înstărit 300. Din asemenea cifre deducem mai întîi importanța veniturilor de dijmă. Dijmele din grîne și din vin se numără printre izvoarele principale ale domeniului feudal. De asemenea, deducem în genere prisosurile pentru vinzare din economia țărănească, producția țărănească pentru piață.

Alături de dijmă bisericească se dezvoltă și dijmă porcilor, o dijmă față de stăpînul feudal, din porcii scoși la ghindă în pădurile acestuia sau poate chiar din porcii scoși la pășune pe domeniile lui. În Zălău din porcii mari nu se dă dijmă, ci numai din porcii anului (ex. porcis tantum annualibus). În Zălău și cele două sate ungurești aparținătoare e în obicei a da a 10-a parte din porci. Satele românești dau un porc de turmă din porcii de la pășune și a 10-a parte din porcii de la ghindă.

Răscumpărarea în Zălău a celor sub sau peste 10 este de 2 dinari. Același obicei și în satul Țigani și Aghireșul Unguresc. În Aghireșul Românesc dau un

¹⁶ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 339.

¹⁷ *ibidem*, p. 340.

porc de fiecare turmă de porci de la pășune, răscumpărînd numai pe cei sub 10 cu cîte 2 dinari. Tot așa și în Fetindia. Aici se adaugă însă că din porcii de la ghindă dau dijmă, ca și în alte locuri, răscumpărarea fiind de 4 dinari.¹⁸ Zalăul dă dijma întreagă și din miei. Dijma mieilor spre deosebire de datul sau dijma porcilor care e generală și datorată și de români, e datorată iarăși numai de localitățile ungurești.

În Zalău și satele aparținătoare, jumătate din dijma mieilor îi revine preotului. Conform registrului de dijmă a mieilor din 1570, din Zalău s-a dat dijmă 7 miei de la patru inși, din Țigani și Aghireș 21 de la 13 inși. Deci 20 de inși au avut peste 10 miei, din care s-a putut lua miel. Cel care a dat mai mulți a dat 4 miei, a avut prin urmare 40, deci turmă de oi. Răscumpărarea a fost de 2 și 3 dinari.¹⁹

Zalăul dă dijmă întreagă și din miere, din care jumătate iar revine preotului. Conform registrului de dijmă din 1569, Zalăul are înscrise 107 stupi, la 27 de oameni. Din acești 10 sau peste 10 stupi, au avut 5 oameni. Cea mai ridicată cifră e de 13 stupi. Marea majoritate au avut cîte 1, 2, 3 stupi. În cele două sate s-au numărat 50 de stupi la 14 înscrise și în celelalte sate numai 2 oameni au avut cîte 10 stupi, restul cîte 2—3 stupi.²⁰

În ceea ce privește obligațiile de lucru, în Zalău sînt pomenite adesea ca fiind nelimitate dar sînt rar precizate. Nu sînt precizate mai ales obligațiile de lucru agricole care ne-ar interesa în mod deosebit.

Alte venituri înscrise în urbaniul amintit, sînt din crîsmărit, vămî, gloabe. Crîsmăritul sau vînzarea băuturilor cu amănuntul pe domeniul Zalău este una din sursele cele mai importante de venit bănesc ale stăpînilor feudali. Crîsmăritul e înscris în Zalău și e nelimitat.

Dijma din vin e numai 20—25 buți anual, totuși reprezintă o valoare mai mare decît censul.

Vămîle formează o altă sursă de venit. Ele sînt în proprietatea stăpînului feudal care le are fie singur, fie în comun cu alți nobili.

Din vămî i se face parte și preotului. Veniturile lor sînt variabile; ele sînt fie în bani, fie în natură, sau și în bani și natură. În natură se dă obișnuit sare, dar și alte lucruri. Pe domeniul Zalăului sînt înscrise 2 vămî, una în Zalău și alta în Țigani. Din vama din Zalău la 1569 împăratul avea jumătate, cealaltă jumătate îi revenea preotului; împăratului îi reveneau vreo 40 florini anual. Din vama din Țigani jumătate iarăși e a împăratului, jumătate a principelui Transilvaniei. Și această vămă îi aducea împăratului în afară de sare, vreo 16 florini anual. Iată așadar că problema vămilor revine și în legislația principatului Transilvaniei ca sursă de venituri proprii.²¹

Gloabele formează o altă sursă de venit a stăpînului feudal care constă în dreptul lui de judecată, amenzile pe care poate să le impună supușilor săi. Dreptul de judecată al stăpînului feudal asupra supușilor din cadrul moșiei sale era astfel nu numai un atribut esențial al calității sale de stăpîn, al imunității sale feudale, ci și o garanție a procesului de producție în cadrul moșiei sale și mijloc de sporire a veniturilor sale. S-au stabilit astfel pe întreaga scară judiciară taxe, amenzi bănești, numite popular gloabe. Gloabele în Zalău sînt ca și în satele aparținătoare. De exemplu, adulterul celui căsătorit dacă este iertat se plătește cu 12 florini²² sau după voia stăpînului. În Aghireșul Românesc, pentru vîrsare de sînge, furt de mică valoare, adulterul necăsătoriților, sau plîngerea nedreaptă se plătește cu 1 florin. Căsătorii care săvîrșeau adulterul se osindeau cu pedeapsa capitală. Cel osîndit cu pierderea capului și lucrurilor se pedepsește după voia împăratului. Cei care primesc iertare trebuie să plătească tot 12 florini.

Din cele de mai sus se impun cîteva concluzii:

¹⁸ *idem*, op. cit., I, p. 279.

¹⁹ *ibidem*, p. 284.

²⁰ *ibidem*, p. 287.

²¹ *ibidem*, p. 355.

²² *ibidem*, p. 391.

1. Veniturile din dijme și din nonele de grâu și de vin în Zalău se numără printre cele mai importante izvoare de venit ale domeniului feudal.

2. De asemenea, din cuantumul obligațiilor feudale deducem apoi cantitativ producția țărănească de grâne și de vin.

3. Cifrele nu pot indica și raportul dintre produsele cerealiere în economia țărănească: pe primul plan se ridică consecvent grâul, celelalte produse îl urmează în proporții variabile. E adevărat, în această privință nici daturile, nici registrele de dijme nu ne pot indica exact raportul lor.

4. Înregistrările dijmelor ne dau și o imagine a diferențierii țărănimii pe domeniul Zalău. La imaginea diferențierii juridice analizate putem adăuga pe cea a diferențierii după producția de grâne și de vin. De exemplu, în târgul Zalău la 1569, media recoltei celor dijmuiți a fost de 23 1/2 clăi. Aici, 169 din cei 245 înscrisi au avut sub 30 de clăi. Dar sînt la cealaltă extremă 11 oameni cu peste 60 de clăi, din care 3 au peste 100, iar cel mai înstărit are 300. În cele două sate media recoltei e de 26 1/2 clăi. Și aici aproape 2/3 au sub 30 de clăi și numai 8 peste 50, din care unul are 100 de clăi, iar restul 200.²³

Asemenea cifre dezvoltate în analizele lui D. Prodan ne dau indicii asupra producției țărănești și asupra diferențierii posibile. Putem vorbi, așadar, pe domeniul Zalău în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, de existența unei economii țărănești, de o producție țărănească pentru piață.

Sumara analiză a documentelor pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în special cel din 1569, ne conduce la concluzia că Zalăul, era mai înaintat pe calea emancipării decît alte așezări: plătește un cens global odată pe an, în sumă de 100 de florini, își poate răscumpăra cu bani darurile la diferite sărbători, are deci o anumită autonomie internă și privilegii juridice.

Această situație demonstrează din plin faptul că în această vatră românească s-au păstrat tendințele ancestrale de organizare care pot merge pînă la sistemul obștilor satești antestatale, ceea ce i-au determinat pe regi Ungariei și voievozii Transilvaniei să-i respecte și în același timp să-i întărească vechea autonomie locală. Aici, la adăpostul muntelui și dealului, Zalăul a păstrat secole de-a rîndul o populație ce și-a menținut individualitatea sa proprie.

ELENA VARLAN—EVA ȚICLE

LA VIE ÉCONOMIQUE ET SOCIALE SUR LE DOMAINE DE ZALĂU VERS LA MOITIÉ DU XVIe SIÈCLE

(Résumé)

Le domaine féodal Zalău a constitué le centre du comitat Solnocul de Mijloc d'après le Urbairiu Mare du domaine Satu Mare de 1569.

En analysant ce Urbairiu les auteurs attirent l'attention sur le fait que, bien qu'il bénéficiât d'une série de privilèges à la fin du XVe siècle et pendant le XVIe siècle, qui lui conféraient une certaine autonomie interne avec des attributions administratives, juridiques, fiscales et militaires, Zalău n'était pas exempt des tâches, féodales habituelles (dîmes, servitudes, obligation de vendre le vin des seigneurs féodaux).

²³ D. Prodan, *op. cit.*, II, p. 341.

Les structures sociales sur le domaine Zalău sont bien établies, les classes et les couches sociales étant cristallisées avec un rôle déterminé par le développement économique des domaines féodaux (nobilles, coloni mediae et integrae sessionis, inquilini).

D'après le urbarium la majorité de la population était constitué sur le domaine Zalău par les iobagiones et les jeleri.

Il y avait des différenciations très nettes dans la masse des habitants du domaine dont quelques uns pratiquait les métiers et le commerce, mais il n'existait pas une délimitation précise entre les artisans et les commerçants.